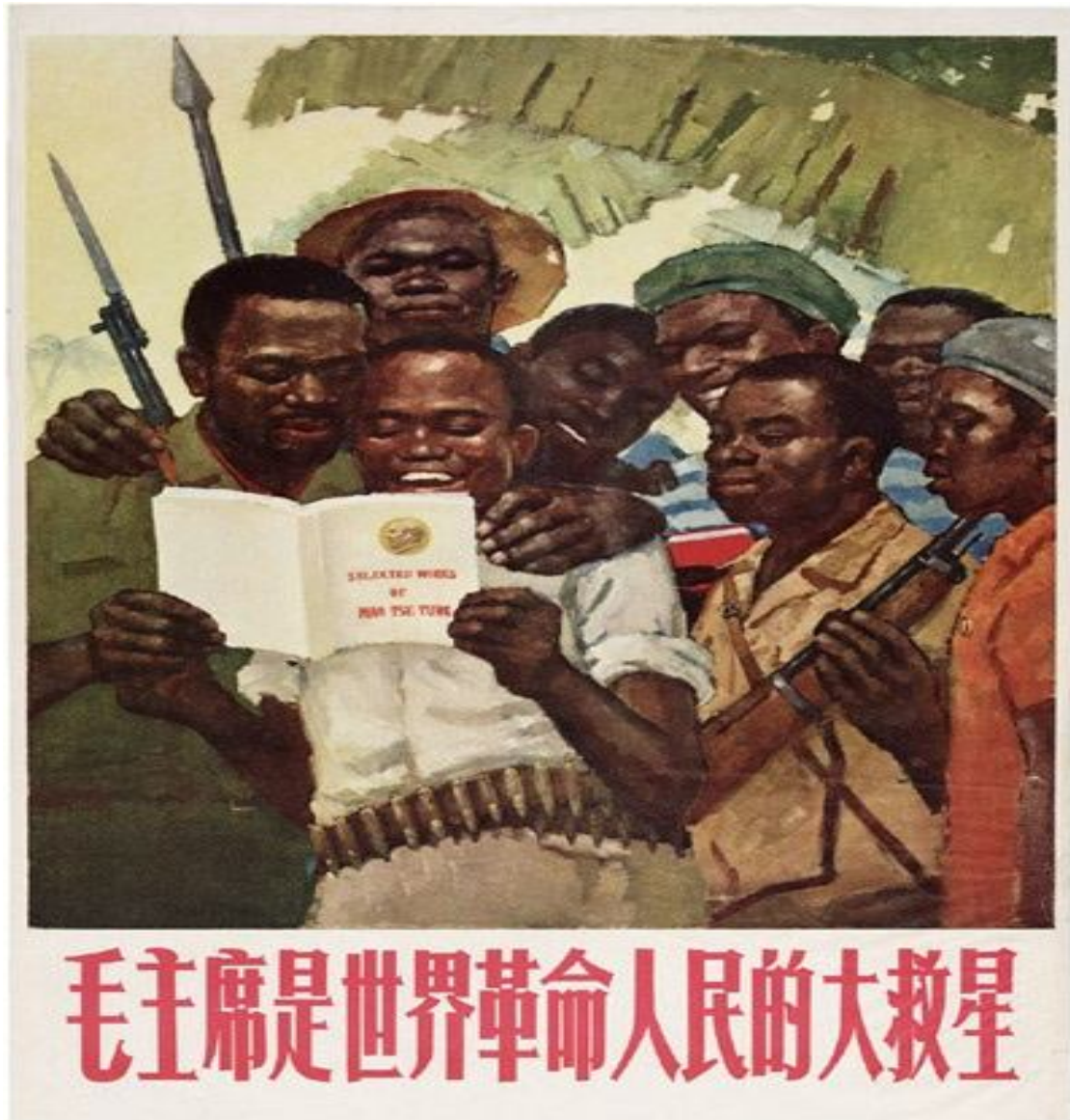

HET ROOD EN HET ZWART

Politiek-strategische motieven achter China's Afrikabeleid onder het leiderschap van Mao Zedong (1949-1976)

Bachelorscriptie in het kader van Onderzoeksseminar III: "De opkomst van Azië: een wonder?"

Auteur: N. von der Assen

Studentnummer: 3216829

Docent: Y. Kleistra

Universiteit Utrecht, Faculteit der Geesteswetenschappen

Datum: 30 juni 2011

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	3
HOOFDSTUK 1 – GEDEELDE SMART	5
1.1 De Conferentie van Bandung	5
1.2 De Volksrepubliek als 'shining city': Generaal China	6
1.3 Vrijdenkers op bedevaart	7
1.4 Op bezoek bij oude vrienden: Zhou Enlai's tour door Afrika	8
1.5 Maoïstisch mentorschap	9
HOOFDSTUK 2 – DE TURBULENTE JAREN '64-'69	11
2.1 China's dubieuze rol in de Congo	11
2.2 Het Rode Boekje in Afrika	12
HOOFDSTUK 3 – CHINA IN DUEL	13
3.1 Contra de Verenigde Staten	13
3.2 De kwestie-Taiwan	15
3.3 Contra de Sovjet-Unie	16
CONCLUSIE	20
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	21

INLEIDING

In juni 2005 maakte China zich op voor een groots feest. Gedurende de maand juli zou een keur aan festiviteiten plaatsvinden ter ere van de zeereizen van Zheng He, die zeshonderd jaar geleden met een gevolg waar Columbus jaloers op zou zijn geweest de kusten van de Indische Oceaan afschuimde en allerhande waar verhandelde aan Afrikaanse koningen. Zheng trok naar Afrika met ladingen porselein, zijde, goud en specerijen; in 1415 bevoer een vanuit het Keniaanse kustkoninkrijk Malindi verscheepte giraffe de omgekeerde weg. De Chinezen waren een en al bewondering: *ex Africa semper aliquid novi*.^{*1}

Anno 2011 roept de gedachte aan de relatie tussen China en Afrika heel andere beelden op, gespeend van iedere romantiek. China steekt de Verenigde Staten naar de kroon als het gaat om de positie van 's werelds leidende (economische) supermacht, en het debat rond Sino-Afrikaanse betrekkingen concentreert zich vandaag de dag vooral rond kwesties gerelateerd aan Chinese grondstoffenbelangen op het zwarte continent. In 2010 oversteeg de waarde van de wederzijdse import en export tussen China en Afrika de honderd miljard dollar.² De giraffe uit lang vervlogen tijden heeft de vorm aangenomen van een vat olie of een brok koper.

De groeiende impact van China op Afrika is door de vooraanstaande Afrikanist Richard Dowden al getypeerd als 'de belangrijkste geopolitieke ontwikkeling in de 21ste eeuw tot nu toe'. In onze tijd, die zich kenmerkt door globalisering, verdient de zich rap ontwikkelende economische relatie tussen het land met de snelst groeiende economie ter wereld en 's werelds armste regio zeer zeker significante aandacht.

Het debat rond de hedendaagse betrekkingen tussen beide partijen wordt gedomineerd door de vraag waarom China in Afrika geïnteresseerd is. In zijn boek *China in Africa* (2009) verwoordt Chris Alden een perceptie rond die kwestie:

The [...] interpretation ('colonizer') emphasizes that China's new engagement in Africa is part of a long-term strategy aimed at displacing the traditional Western orientation of the continent by forging partnerships with African elites under the rubric of South solidarity. From this perspective, this is a process that will ultimately result in some form of political control over African territories.³

In een discussie die voornamelijk gevoerd wordt door economen en beleidsmakers, kan de historicus een waardevolle bijdrage leveren. Een studie naar de oorsprong van China's politieke betrokkenheid

* "*Uit Afrika komt altijd iets nieuws.*" (Plinius de Oudere)

¹ Dowden, R., *Africa: Altered States, Ordinary Miracles* (Londen 2008) 487.

² Alden, C., *China in Africa* (New York 2007) 2.

³ Alden, *China in Africa*, 6.

bij het Afrikaanse continent in een andere tijd en een andere wereldorde kan als vergelijkingsmateriaal dienen om het karakter van de huidige Sino-Afrikaanse betrekkingen helderder te duiden.

Hoewel de contacten tussen beide partijen volgens hedendaagse Chinese historici al ruim drieduizend jaar teruggaan⁴, kwam het pas in 1956 voor het eerst tot officiële diplomatieke betrekkingen tussen China en een Afrikaans land – Egypte. Zeven jaar eerder, in 1949, hadden de Communisten in China onder leiding van Mao Zedong de macht gegrepen en het land een Volksrepubliek verklaard. Ze hadden hun rivalen, de door generaal Chiang Kai-Shek aangevoerde Nationalisten, naar Taiwan verdreven en Mao kraaide victorie: na honderd jaar van vernederende buitenlandse overheersing en oorlogen, met als voornaamste die tegen het imperialistische Japan (1937-1945), was China eindelijk vrij. Het zou zich totaal onafhankelijk bewegen en de wereld laten zien dat er met haar niet te sollen viel.⁵

De Volkspartij blaakte van het zelfvertrouwen en was erop gebrand haar onafhankelijkheid uit te stralen door een anti-imperialistische boodschap uit te dragen. Mao's denken was groot, zijn politieke en economische basis fragiel. De eeuw van oorlog had zich economisch doen voelen, en het regime was door een gebrek aan internationale erkenning wereldpolitiek gezien vleugellam. Het China van Mao was in feite een compleet nieuwe staat, die op velerlei gebied nog een wereld te winnen had.⁶ De sleutel hiertoe lag in Afrika.

Deze studie behandelt de periode van Mao's eerste verklaring van het voeren van een buitenlandbeleid in 1949, tot aan zijn dood in 1976. Onderwerp is China's doen en laten in Afrika, het continent dat ten tijde van de machtsovername van de Volkspartij het decor was van gewelddadige conflicten tussen Europese kolonisatoren en lokale onafhankelijkheidsgezinde groeperingen. De centrale vraag luidt: in hoeverre werd het doen en laten van de Volksrepubliek China in Afrika onder het bewind van Mao Zedong ingegeven door politiek-strategisch eigenbelang? De rol van de Volksrepubliek in onafhankelijkheidsproces van diverse Afrikaanse landen komt aan bod, evenals haar diplomatieke 'vorderingen' op het continent gedurende Mao's tijd als leider. Het doel is een helder verhaal te vertellen waarin China's Afrikabeleid wordt gezien in tegen de geopolitieke achtergrond van de Koude Oorlog wordt geplaatst, en duidelijk wordt dat dit beleid in belangrijke mate samenhangt met de buitenlandse agenda van de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie.

⁴ Snow, P., *The Star Raft: China's Encounter with Africa* (Londen 1988) 1-2.

⁵ Ogunsanwo, A., *China's Policy in Africa 1958-1971* (Londen 1974) 4.

⁶ Snow, *The Star Raft*, 145.

1 GEDEELDE SMART

1.1 De Conferentie van Bandung

Kort voor de stichting van de Volksrepubliek China op 1 oktober 1949 liet partijvoorzitter Mao een communiqué uitgaan waaruit duidelijk moest worden dat de nieuwe regering een rigoureuze andere koers zou gaan varen dan haar voorganger, het Nationalistische regime van generaal Chiang Kai-Shek. Hadden de Nationalisten zich nog uitsluitend met binnenlandse zaken beziggehouden, Mao's Volkspartij propageerde een beleid waarin ook ruim baan zou zijn voor aangelegenheden *buiten* China. Mao maakte duidelijk dat China zich van nu af aan zou presenteren als bondgenoot van elke organisatie die zich inzette voor de beëindiging van het Westers imperialisme: "Internationaal gezien behoren wij tot het anti-imperialistische front, dat wordt geleid door de Sovjet-Unie (...). Het is de taak van het nieuwe regime om zich, samen met alle landen en alle mensen in de wereld die ons als gelijken beschouwen, te verenigen in de strijd."⁷

Nooit meer, benadrukte het partijbestuur, zou de Volksrepubliek China zich door buitenlanders de les laten lezen. Van nu af aan zouden de Chinezen de zuiverste vorm van onafhankelijkheid in de praktijk brengen en zich totaal niet meer met het (imperialistische) Westen inlaten. Het was de taak van de Volkspartij om de nog onder koloniale heerschappij zuchtende volkeren in zuidelijk Azië te doordringen van de noodzaak van een gewapende onafhankelijkheidsstrijd. Dit lukte nauwelijks. In de vier jaar die verstreken tussen het einde van de Tweede Wereldoorlog en de communistische machtsovername in China, hadden diverse landen in de regio – waaronder India en Indonesië – die fel bepleite onafhankelijkheid al verworven. In Vietnam en Maleisië waren dan wel gewapende opstanden uitgebroken tegen respectievelijk Frans en Brits koloniaal gezag, het agressieve antiwesterse sentiment zoals China dat stimuleerde was in zuidelijk Azië verder nauwelijks aanwezig. Liever dan een alliantie aan te gaan met de uitgesproken communisten, beoogden Maleisië en Ceylon een samenleving op te bouwen waarin, naast de eigen tradities, ook ruimte zou zijn voor Westerse waarden. Het contact met de voormalige kolonisator werd, zo niet warm, dan in ieder geval levend gehouden. Een profeet wordt nooit geëerd in eigen huis, en Mao cum suis zagen in dat hun evangelie van gewelddadig verzet in de eigen regio weinig gehoor vond.⁸

De Volkspartij moest zijn blikveld verruimen. De Conferentie van Bandung, in april 1955 georganiseerd door zeven landen waaronder gastheer Indonesië, bood het nieuwe regime een perfecte gelegenheid om zich te laten gelden. De bijeenkomst, die door vertegenwoordigers van 29 Aziatische en Afrikaanse landen werd bijgewoond, stond in het teken van de promotie van economische en culturele betrekkingen tussen beide continenten. In een serie discussies kwamen thema's als kolonialisme, imperialisme en de allesoverheersende invloed van het 'witte' Westen aan bod.⁹

De aanwezige landen hadden gemeen dat ze deze invloed nadrukkelijk ondervonden: allemaal hadden ze te maken (gehad) met Europese overheersing, en de toon van de conferentie was uitgesproken antikoloniaal. De uitkomsten van de conferentie werden samengevat in een vijftal

⁷ Ogunsanwo, *China's Policy in Africa*, 2-3.

⁸ Snow, *The Star Raft*, 69-70.

⁹ Van de Looy, J., "Africa and China: A Strategic Partnership?" (Leiden 2006) 2-3.

'Basisprincipes voor Vreedzame Coëxistentie', opgesteld door China en India. Besloten werd tot i) wederzijds respect voor elkaars soevereiniteit en territoriale integriteit, ii) wederzijdse non-agressie, iii) geen bemoeienis met elkaars binnenlandse aangelegenheden, iv) wederzijdse gelijke behandeling en v) vreedzame coëxistentie.¹⁰

China nam tijdens de bijeenkomst het voortouw. Het was Zhou Enlai, gelouterd diplomaat en als eerste minister van de Volksrepubliek Mao's rechterhand, die de visie van de Communisten verwoordde. In een gloedvolle speech benadrukte hij dat China's succesvolle onafhankelijkheidsstrijd een voorbeeld moest zijn voor andere landen, en dat de Volkspartij gaarne bereid was eenieder aan te moedigen die moedig genoeg was op te staan tegen de 'vernederende' kolonialistische praktijken.

1.2 De Volksrepubliek als 'shining city': Generaal China

Waren de Chinezen wat de eigen periferie betreft te laat, voor Afrika kwamen ze precies op tijd. Het nieuws van Mao's machtsovername in China had zich in de vroege jaren vijftig ook naar het zwarte continent verspreid. Al drie jaar vóór de Bandungconferentie was in Kenia een opstand uitgebroken die begon als een protest tegen het zich uitbreidende contingent Europeanen in gebieden bewoond door boeren van de Kikuyu-stam, maar al snel uitmondde in een grootschalig – en gewelddadig – protest tegen de Britse koloniale overheersing in het Oost-Afrikaanse land. Een van de leiders van de opstandige 'Mau-Mau'-groepering mat zich, geïnspireerd door het succes van de Communisten, de *nom de guerre* 'Generaal China' aan.¹¹ Ook in Kameroen en Algerije hadden zich rebellenbewegingen gevormd, die de wapens oppakten en de gewelddadige confrontatie met hun kolonisator (Frankrijk) niet schuwden.¹²

De overwinning van de Communisten in China werd door Afrikaanse ijverars voor onafhankelijkheid met instemming en bewondering begroet. Vooral het optreden van de Volksrepubliek in de Korea-oorlog (1950-1953) maakte grote indruk. De aan Noord-Korea gelieerde Chinese troepen hadden zich, zij aan zij met de Sovjet-Unie, drie jaar lang staande gehouden in het complexe conflict met Zuid-Korea, dat met raad én daad werd bijgestaan door de Verenigde Staten. De Communisten hadden zich door de geavanceerde Amerikaanse wapens allerminst uit het veld laten slaan: het conflict mondde in 1953 uit in een staakt-het-vuren, maar werd nooit formeel beëindigd.¹³

Had de overtuigende machtsgreep in eigen land al indruk gemaakt, het potige optreden in Korea maakte de Volksrepubliek in Afrikaanse ogen helemaal een toonbeeld van onafhankelijkheid. Zo uitte een groep van dertien rebellen die voor de kust van het Oost-Afrikaanse Somalië voor 'bevrijding' van het Italiaanse koloniale regime streed, zijn bewondering voor de Grote Voorzitter Mao in een "Brief aan het Volk der Chinezen".¹⁴ Voor iedere groepering die zich naar vrijheid wilde vechten, was China een *shining city upon a hill* geworden.

¹⁰ Van de Looy, "Africa and China", 3.

¹¹ Snow, *The Star Raft*, 72.

¹² Meredith, M., *The State of Africa: A History of Fifty Years of Independence* (London 2006) 57-66.

¹³ Yasuda, J., "A Survey: the Korean War", *Social Science Japan Journal*, Vol. 1, Issue 1 (1998) 71-83.

¹⁴ Snow, *The Star Raft*, 71.

1.3 Vrijdenkers op bedevaart

Hoewel het nieuws van China's succes Afrika wel bereikte, zagen bewonderaars nauwelijks kans in eigen land meer te weten te komen over Mao en zijn theorieën. Vanaf de vroege jaren vijftig, toen in veel landen – waaronder Algerije, Mali en Ghana – het onafhankelijkheidsproces was ingezet, stonden koloniale besturen jonge, pientere Afrikanen in groeiende mate toe hun vleugels uit te slaan. Ze mochten naar het buitenland reizen om aan universiteiten in het moederland te studeren en kregen zodoende de gelegenheid hun horizon te verbreden in een ander leef- en denkklimaat dan het hunne.

15

In Europa leerden de studenten alvast onafhankelijk *denken*. Ze kwamen in aanraking met antiekolonialistische geschriften, marxistische pamfletten en ook met het verhaal van de Communistische zege op de Nationalisten in China. Geïnspireerd door de felle anti-imperialistische retoriek en het succes van de vrijgevochten Chinezen beperkten ze zich niet langer slechts tot de grenzen van hun (westerse) moederland: begeesterde Afrikanen vervolgden hun reis tot aan Oost-Europa, waar ze zich presenteerden als sympathisant van de antiekolonialistische zaak en uitnodigingen bemachtigden voor door de Sovjet-Unie georganiseerde politieke conferenties. Daar maakten ze voor het eerst kennis met afgevaardigden uit communistisch China, die hen van harte uitnodigden naar Peking af te reizen.¹⁶

Trokken er in de eerste drie jaar van de jaren vijftig nauwelijks Afrikanen naar de Volksrepubliek, de laatste drie jaar zetten alleen al 84 groepen pelgrims uit Congo voet op Chinese bodem. Het communistische regime moedigde enthousiastelingen van harte aan de reis naar Peking te ondernemen en toonde zich bereid de reiskosten te betalen. Zo financierde Mao al in 1953 – nog vóór de stroom Afrikaanse Chinareizigers echt op gang kwam – de trip van een delegatie van het Zuid-Afrikaanse African National Congress (ANC).¹⁷

Behalve het ANC werden ook groepen uit onder meer Oeganda en Zuid-Rhodesië (nu Zimbabwe) met alle égard ontvangen. Jonge mannen en vrouwen die zich uit nieuwsgierigheid naar Peking hadden begeven, werden op de schouders genomen, overladen met bloemen en confetti en begeleid door traditionele Chinese gongorkesten. Ze werden uitgenodigd om bij de grote Mao zelf op audiëntie te komen, mochten premier Zhou Enlai en minister van buitenlandse zaken Chen Yi ontmoeten en werden aangemoedigd achter spreekgestoelten plaats te nemen om hun ideeën over een onafhankelijke toekomst van hun land uit te spreken.¹⁸

De Chinezen spaarden zich kosten nog moeite om hun jonge Afrikaanse gasten een warm onthaal te geven en legden een enorme ijver aan de dag om zich te presenteren als vriend van onafhankelijkheidsgezinde groepen. Een Zuid-Rhodesische delegatie werd, koud aangekomen in Peking, direct doorgedirigeerd naar de stad Xi'an. Daar wachtte hen een feestelijk diner met Mao en zijn vrouw. In het China van de Grote Leider was hiërarchie een vies woord. De Volksrepubliek, zo moest duidelijk worden, beschouwde in de strijd tegen het imperialisme iedere sympathisant als een gelijke.¹⁹

¹⁵ Meredith, *The State of Africa*, 22.

¹⁶ Gibson, R., *African Liberation Movements: Contemporary Struggles against White Minority Rule* (Oxford 1972) 64.

¹⁷ Snow, *The Star Raft*, 70.

¹⁸ Gibson, *African Liberation Movements*, 69.

¹⁹ Snow, *The Star Raft*, 73.

1.4 Op bezoek bij oude vrienden: Zhou Enlai's tour door Afrika

Uit de even overweldigende als onwerkelijke ontvangst die de jonge, onafhankelijkheidsgezinde Afrikanen in de jaren vijftig ten deel viel, werd duidelijk dat het compleet antiwesterse China er veel aan gelegen was zich als bondgenoot van gekoloniseerd Afrika te presenteren.

In 1959 vierde W.E.B. DuBois in Peking zijn 91ste verjaardag. De vermaarde Afro-Amerikaanse mensenrechtenactivist en voorvechter van het pan-Afrikanisme – de filosofie dat Afrikaanse landen zich samen sterk moeten maken voor de verdediging van hun belangen – werd door het Chinese regime als een held onthaald. In een eloquent pleidooi op de staatsradio preees DuBois de rol van China in de wereldwijde strijd tegen het imperialisme en riep hij Afrikaanse leiders op zich tot de Chinezen te richten: 'Kom naar China, Afrika, en kijk om je heen. Jullie hebben, tot jullie smart, de Fransen en Britten leren kennen. Maar maak nu eens kennis met China. China is vlees van jullie vlees en bloed van jullie bloed.'²⁰

De loftuiting van een invloedrijk man als DuBois kwam de Volksrepubliek goed uit. China hunkerde sinds 1949 naar internationale erkenning en zocht naar mogelijkheden het toegenomen contact met Afrika door middel van officiële diplomatieke betrekkingen te verzilveren. Vier jaar na DuBois' speech, in december 1963, zette topdiplomaat Zhou Enlai met een gevolg van vijftig man personeel voet op Afrikaanse bodem. Oorspronkelijk stond een bezoek aan Egypte, Algerije, Marokko, Ghana, Guinee en Mali gepland, de landen waarmee China al banden had (FIGUUR 1); tijdens de tour werden bezoeken aan meerdere net onafhankelijke staten besproken. Uiteindelijk deden Zhou en zijn entourage tijdens de diplomatieke missie dertien landen aan. Hun evangelie liet zich raden: onafhankelijk Afrika deed er goed aan zich tot China te wenden en afstand te nemen van de Europeanen, die hen decennialang overheerst hadden.²¹

Ten tijde van Zhou's rondreis zuchtte een groot deel van Afrika nog onder Europese koloniale heerschappij, en de leiders van de onafhankelijke staten hadden te maken met de erfenis van hun Westerse voormalige overheersers. Zo hadden de Britten in onder meer Ghana en de Fransen in Algerije een groot ambtenarenapparaat achtergelaten om de verzelfstandiging van de nieuwe staten in goede banen te leiden. Ghanezen spraken Engels, Algerijnen Frans. In zee gaan met de expliciet antiwesterse Chinezen betekende voor een land het inslaan van een totaal nieuwe weg, een risico.

Zhou vervulde zijn rol van onafhankelijkheidsprofeet met verve. Zijn eerste taak was de nieuwe leiders ervan te overtuigen dat het geen misdaad was hem te ontvangen, en dat ze geen enkele verantwoording hoefden af te leggen aan de Europeanen die hen gekoloniseerd en gekleineerd hadden. Indachtig de woorden van DuBois maakte Zhou duidelijk dat de Chinese toenadering vanuit historisch perspectief meer dan gerechtvaardigd was. Tijdens zijn bezoek aan Tanzania haalde de diplomaat Zheng He aan, de legendarische zeeman die al in de vijftiende eeuw zaken deed met glorieuze koninkrijken in Oost-Afrika. 'Wat China en Afrika nu doen,' vertrouwde hij de Tanzaniaanse leider Julius Nyerere toe, 'is slechts een eeuwenoude vriendschapsband aanhalen.'²²

China en Afrika deelden volgens Zhou een DNA dat werd gevormd door huidskleur en historie. Als kleurlingen hadden de Chinezen en Afrikanen eeuwenlang moeten vechten tegen onderdrukking

²⁰ *The New York Times* (New York, 5 maart 1959).

²¹ Ogunsanwo, *China's Policy in Africa*, 118.

²² Snow, *The Star Raft*, 75.

door blanken en droegen beide de littekens van vernederende slavernijpraktijken. Nu was het moment om de handen ineen te slaan en te werken aan een Afrika dat zijn eigen beslissingen nam. De nieuwe staten hadden niets meer met het Westen te maken en mochten hun eigen pad kiezen, maar konden, zo benadrukte Zhou, voor advies altijd bij China aankloppen.²³

1.5 Maoïstisch mentorschap

Terwijl de Europeanen op de rest van het continent hun macht overdroegen aan lokale leiders, was onafhankelijkheid voor de koloniën in zuidelijk Afrika nog ver weg. Aan het begin van de jaren zestig meldden zich vanuit het door het apartheidsregime gedomineerde Zuid-Afrika (het PAC en het ANC), het door de Britten bestuurde Rhodesië (ZAPU en ZANU) en het onder Portugees gezag staande Angola (de MPLA), Mozambique (FRELIMO) en Guinee-Bissau (het PAIGC) rebellengroeperingen bij de Chinese ambassade in Tanzania. Al deze bewegingen hadden gemeen dat ze elke mogelijkheid tot compromis uitsloten en van zins waren zich naar onafhankelijkheid te vechten. Hun filosofie beantwoordde precies aan het Chinese adagium van gewapende strijd, en de Chinezen aarzelden niet om de uitgesproken rebellen te hulp te schieten. Om Zhou's belofte tot steun kracht bij te zetten had de Volksrepubliek in onder meer Tanzania op zijn ambassade een speciale afdeling ingericht voor dergelijke hulpverzoeken.²⁴

Allereerst voorzag China de groeperingen van materiële steun. De Volksrepubliek had nog een aanzienlijke hoeveelheid wapentuig over van haar eigen onafhankelijkheidsstrijd tegen de Japanners en de Nationalisten; van Chinese mortieren, machinegeweren, landmijnen en granaten werd door de Afrikaanse strijders dankbaar gebruik gemaakt. De kust van Tanzania diende voor de rebellen als uitvalsbasis en was de aankomsthaven voor vanuit China verzonden scheepsladingen voedsel en medicijnen. De aanlevering van oorlogsmateriaal vormde echter niet de hoofdmoot van de Chinese hulpactiviteiten. Training wel. China's missie waar het de onafhankelijkheidsbewegingen betrof was vooral van didactische aard. Als guerrilla-ervaringsdeskundigen zagen de communisten zichzelf als de ideale leermeesters van geweldsgezinde groepen als FRELIMO en ZANU. Elke groep die zich bij de in Afrika gestationeerde Chinezen meldde, werd onderwezen in krijgskunsten zoals Mao Zedong zelf die tijdens de Chinese strijd met Japan en Nationalisten in woorden en daden had gevat. In de Chinese kustplaats Nanking werd een speciaal trainingscentrum opgezet, waar strijders die de gevaarlijke reis met succes hadden ondernomen, alle facetten van het guerrillastrijdvoeren werd bijgebracht.²⁵

De Chinezen meenden in de Afrikaanse queeste naar onafhankelijkheid veel overeenkomsten te bespeuren met episoden uit hun eigen recente geschiedenis. De Afrikanen streefden nu, begin jaren zestig, dezelfde doelen na en zou zich in de maoïstische visie van dezelfde middelen moeten bedienen. In Nanking werden rebellen onderwezen in de geschiedenis van communistisch China, waarbij onder meer de Bokseropstand en de strijd tegen de Nationalisten aan bod kwamen. Leidraad vormden de werken van de grote leider zelf, Mao Zedong, die de academie geregeld met een

²³ Hall, S. en Peyman, H., *The Great Uhuru Railway: China's Showpiece in Africa* (Londen 1976) 38.

²⁴ Glantz, M., 'On the Liberation of African Liberation Movements', in: Weinstein, W. (ed.), *Chinese and Soviet Aid to Africa* (Londen 1975) 204-206.

²⁵ Gibson, *African Liberation Movements*, 110.

persoonlijk bezoek vereerde. Mao's militair-strategische doctrine van de *people's war* was een belangrijk aandachtspunt. De theorie schrijft voor dat een onafhankelijkheidsbeweging een zo groot mogelijke achterban moet creëren in zijn strijd tegen het establishment. Mao's eigen succes diende de Afrikanen als voorbeeld. Zijn Rode Leger was er tijdens de Chinees-Japanse oorlog (1937-1945) in geslaagd de steun van China's boerenbevolking te winnen. Mao's mannen waren sterk in ondertal en middelmatig bewapend tegen een ruim uitgerust Japans beroepsleger, maar boekten succes met geconcentreerde aanvallen (onder meer het opblazen van bruggen en dammen). Ze gebruikten de tijd als wapen en slaagden erin het conflict acht jaar lang te laten voortstlepen, tot de murw gebeukte Japanners in '45 de handdoek in de ring gooiden.²⁶

Gedurende de jaren zestig en zeventig werden talloze onafhankelijkheidsbewegingen, groot of klein, uit Kameroen, Niger of Rwanda, door de communisten getraind. De opleiding behelsde meer dan alleen strategische en tactische doctrines. Zo werd de rebellen ook geleerd hoe ze zich naar buiten toe het beste konden profileren, om zodoende zoveel mogelijk steun van de bevolking te genereren. Omslachtige manifesten waren taboe; alleen met klare, bondige taal kon de massa voor de revolutionaire zaak gewonnen worden. Zoals de strategische en tactische doctrines kwam ook het strijdjargon uit maoïstische koker. Mao's stokpaardje dat de revolutionairen zich onder de (boeren)bevolking moeten mengen en erdoorheen moeten bewegen als vissen door het water²⁷, kwam in strijdtechnische verhandelingen geregeld aan bod.

Diverse rebellenleiders drongen er tijdens hun opleiding bij de Chinezen op aan dat, om hun mannen écht voor te bereiden op de naderende strijd, een verplaatsing van de trainingslocatie noodzakelijk was. Alleen in afgelegen gebieden in Afrika zelf zou de opgedane theoretische en praktische kennis getoetst kunnen worden. Hiertoe begonnen de communisten met het inrichten van bases op 'vrije' Afrikaanse grond, waar ze personeel naartoe stuurden om les te geven en praktische zaken als voedselvoorziening te coördineren.²⁸

Onder meer het Rhodesische ZANU, geleid door Robert Mugabe, nam in zijn strijd tegen de Britten de in Nanking geleerde lessen ter harte. Na hun opleiding in 1966 te hebben afgerond, namen ZANU-troepen hun toevlucht tot Tanzania, waar vier jaar lang een offensief werd voorbereid. Vervolgens zwermden de rebellen, zoals hun inspirator had voorgeschreven, in december 1972 uit over het Rhodesische platteland, infiltrerend in boerengemeenschappen en actief campagne voerend voor een gewelddadige omverwerping van de heersende (Europese) orde. Aan het einde van de *chimurenga* (onafhankelijkheidsoorlog), zeven jaar later, had ZANU tweederde van het platteland in handen. Nadat op 7 april 1980 de Republiek Zimbabwe was uitgeroepen liet Mugabe niet na te vermelden dat de 'onafhankelijkheidsstrijd niet gewonnen had kunnen worden zonder de waardevolle lessen van onze Chinese broeders.'²⁹

De door de communisten met niet aflatende ijver en consistentie uitgevoerde guerrillatrainingen voorzagen de zich vanaf de vroege jaren vijftig ontwikkelende betrekkingen tussen China en Afrika

²⁶ Gibson, *African Liberation Movements*, 112.

²⁷ Ibidem, 113.

²⁸ Snow, *The Star Raft*, 79.

²⁹ Meredith, *The State of Africa*, 327.

van een nieuwe dimensie. Hadden de Chinezen zich aanvankelijk nog slechts beperkt tot het verspreiden van een onafhankelijkheidsideologie en het stimuleren van anti-imperialistische sentimenten in Afrika, de jarenlange materiële en didactische steun aan rebellen die die sentimenten in harde actie vertaalden bewees een directer betrokkenheid. In nagenoeg heel sub-Sahara Afrika vochten door de Chinezen bewapende rebellen tegen Britse, Franse en Portugese overheidsstroepen. Ze droegen oude Chinese uniformen en hanteerden maoïstische strijdtactieken.

Met een Afrikabeleid dat gelegitimeerd werd door anti-imperialistische retoriek en ogenschijnlijk gedreven werd door de wil om Afrika te bevrijden van buitenlandse invloeden, was de vraag hoe de Volksrepubliek nu te werk zou gaan. Op het zuidelijke deel van het continent na had Afrika midden jaren zestig zijn felbegeerde onafhankelijkheid verworven. Betekende die onafhankelijkheid ook dat de nieuwe leiders de Chinezen niet meer nodig zouden hebben?

2 DE TURBULENTE JAREN '64-'69

2.1 *China's dubieuze rol in de Congo*

In februari 1964 deed de doorgaans zo bedachtzame en subtiele Zhou Enlai een ongewoon boude uitspraak. De diplomaat verklaarde tijdens een toespraak in de Somalische hoofdstad Mogadishu dat 'Afrika rijp was voor revolutie' en zette daarmee kwaad bloed bij diverse Afrikaanse leiders die zich *niet* aangetrokken voelden tot het Chinese adagium. Zijn eloquentie en diplomatieke finesse hadden Zhou absoluut vrienden opgeleverd. Kwame Nkrumah, de nieuwe sterke man in Ghana, bracht kort na de onafhankelijkheidswording van zijn land (in 1957) een bezoek aan Peking. Na hem volgden onder meer Julius Nyerere van Tanzania, Modibo Keita van Mali en Kenneth Kaunda van Zambia. De leiders lieten zich, in de zoektocht naar een geschikt model om hun land op te bouwen, inspireren door het Chinese alternatief voor het liberale systeem dat de Europeanen hen hadden voorgeschreven: een samenleving waarin landbouw in hoog aanzien stond en mensen in communes hard voor de gemeenschap werkten.³⁰

De leiders die openstonden voor een vriendschapsband met China vormden echter een uitzondering op de regel. Kenia en het overgrote deel van Franstalig Afrika waren helemaal niet van zins hun westerse erfenis – een samenleving op basis van een constitutionele democratie, een liberaal economisch stelsel – als een juk af te werpen. Jomo Kenyatta, leider van Kenia, liet zich in *The East African Standard* negatief uit over Zhou's revolutiezucht: 'Het is ons niet duidelijk wat voor soort revolutie hij in gedachten heeft, maar laat duidelijk zijn dat onze regering niets wil weten van wat voor revolutie ook.'³¹

Als medeopsteller van de Vijf Principes voor Vreedzame Coëxistentie had de Volksrepubliek zich vanaf het begin van zijn buitenlandpolitiek gepresenteerd als een natie die zich onder geen beding zou inlaten met de binnenlandse (politieke) sores van andere landen. Dit was in overeenstemming met het derde van de vijf principes, dat geënt was op non-interventie. China's ogenschijnlijk gewichtige

³⁰ Snow, *The Star Raft*, 89.

³¹ *East African Standard* (Nairobi, 7 juni 1976).

woorden in Bandung krijgen echter een holle klank wanneer we haar activiteiten in Centraal Afrika onder de loep nemen.

Op 30 juni 1960 gaf België zijn heerschappij in het middelste deel van de Congo officieel op. Belgisch-Congo werd Congo-Léopoldville, en Patrice Lumumba kwam bij de eerste presidentsverkiezingen als winnaar uit de bus. Een gewelddadige coup leidde echter al snel tot de val van zijn regime. Lumumba werd vermoord; zijn volgelingen kwamen in opstand en werden te hulp geschoten door de Chinezen, die in Congo-Léopoldville's westelijke (Congo-Brazzaville) en oostelijke (Burundi) buurlanden trainingskampen voor pro-Lumumba-rebellen opzetten. Om voet aan de grond te krijgen in het – strategisch waardevolle – Burundi had China het zittende regime overladen met cadeaus en op die manier contact gelegd met enkele invloedrijke figuren binnen de heersende Tutsi-stam. In december 1963 gingen de Volksrepubliek en Burundi officiële diplomatieke betrekkingen aan, en het Tutsi-regime stond de Chinezen toe hun grondgebied als uitvalsbasis te gebruiken voor de door hen gesteunde, in Congo-Léopoldville actieve rebellen. Die werden voorzien van wapens, voedsel, munitie en ook financiële hulp.³²

Door zich actief met het binnenlandse conflict in Congo-Léopoldville te bemoeien en zelfs het westelijke en oostelijke deel van de Congo bij het geweld te betrekken, ging China recht in tegen het principe van non-interventie. Een principe dat het zélf had opgesteld.

2.2 *Het Rode Boekje in Afrika*

Met zijn anti-imperialistische diplomatieke campagne en de actieve betrokkenheid bij de ondersteuning van gewapende onafhankelijkheidsbewegingen én zich tegen Afrikaanse regimes verzettende groeperingen, was de Volksrepubliek erin geslaagd een voet tussen de Afrikaanse deur te krijgen. Ontwikkelingen in China zélf zetten de verhoudingen met Afrika vanaf 1966 echter volledig op hun kop. In een poging zich een sterkere leiderschapspositie in China te verwerven en het maoïstisch gedachtegoed stevig in het zadel te houden als leidende ideologie, begon Mao een campagne om de Volksrepubliek te zuiveren van bedreigende elementen binnen de samenleving en zijn partij. Tussen augustus 1966 en augustus 1967 trokken in het kader van de Culturele Revolutie honderdduizenden jongerentroepen (Mao's Rode Garde) door China, gewapend met Mao's in 1964 gepubliceerde Rode Boekje, waarin zijn gedachtegoed uiteen stond gezet in puntige quotes. De Gardisten stortten een rode regen van maoïsmeverheerlijking over het volk uit en hadden het gemunt op alle 'decadente' uitingen van cultuur. Oude Chinese tempels moesten eraan geloven. Intellectuelen, dichters, kunstenaars en zangers werden naar werkkampen gejaagd, gevangengezet of gemarteld, evenals 'bureaucratische' partijleden die in de loop der jaren – in de perceptie van de Grote Leider – waren afgeweken van de maoïstische lijn.³³

De chaos in eigen land was van grote invloed op China's Afrikapolitiek. De Culturele Revolutie zorgde ervoor dat de focus van de Volksrepubliek weer grotendeels bij binnenlandse aangelegenheden lag, maar radicale partijleden, die in de aanloop naar de revolutie al in 1964 waren begonnen met een campagne tegen hun meer gematigde collega's, werden naar Afrika gestuurd om

³² Weinstein, W., 'Chinese Policy in Central Africa: 1960-73', in: Weinstein, W. (ed.), *Chinese and Soviet Aid to Africa* (Londen 1975) 61-66.

³³ Howse, H., 'China and the Cultural Revolution', *International Affairs* Vol. 45 (Oktober 1969) 10-11.

de nieuwe werkelijkheid van Mao's China tot in de verste uithoeken van het continent te verspreiden. Diplomaten en ambassadeurs die al jarenlang op Chinese ambassades in Afrika werkten, werden, op die van Egypte na, teruggeroepen en vervangen door fanatieke partijleden die geen woord Engels spraken en weinig kennis van zaken hadden. China overspoelde Afrika met 'revolutionairen': behalve nieuw ambassadepersoneel werden ook legioenen journalisten naar het continent gestuurd.

De Culturele Revolutie in China was niets minder dan een gewelddadige campagne ter meerdere eer en glorie van Mao Zedong. De persoonsverheerlijking zoals de Rode Garde die in de praktijk bracht, werd door de nieuwe Chinese Afrikagangers 'geëxporteerd': ze gebruikten geen geweld, zoals de Rode Garde, maar verspreidden de leer van hun leider met onwaarschijnlijke ijver. Alleen al in Mali circuleerden anno 1967 vier miljoen exemplaren van het Rode Boekje – één per persoon. De boodschap op de Nanking-academie luidde dat de strijders in opleiding eventuele successen enkel en alleen aan Mao persoonlijk te danken hadden.³⁴

Pas toen de Culturele Revolutie in China was beëindigd, in 1969, liet de Volksrepubliek de Afrika-ambassadeurs van vóór haar binnenlandse revolutie op hun posten terugkeren. Ze moesten de scherven van een tumultueus Afrikabeleid bij elkaar rapen. Het Chinese optreden in het Congolese conflict, alsook de door de Culturele Revolutie ingegeven veranderde toon van de 'nieuwe ambassadeurs', zorgden ervoor dat de Volksrepubliek in Afrika in de vijf jaar na Zhou Enlai's rondreis veel aan goodwill had ingeboet. Daar kwam nog bij dat twee regimes waarmee China een solide politieke, haast vriendschappelijke band had opgebouwd, kort na elkaar omvergeworpen werden. Kwame Nkrumah van Ghana (in 1966) en Mali's Modibo Keita (1968) verloren door militaire coups van tegenstanders hun macht en hadden van het ene op het andere moment niets meer te vertellen.³⁵

3 CHINA IN DUEL

3.1 Contra de Verenigde Staten

Na hun overwinning en de daaruit resulterende machtsovername in China, profileerde de Volksrepubliek zich zoals gezegd als een door weezin tegen het westerse imperialisme gedreven natie. Wat hun Afrikabeleid betreft lieten de communisten lieten zich in hun beslissingen leiden door gebeurtenissen in Afrika zélf. China's doen en laten op het continent werd echter ook ingegeven door zijn positie in de internationale politieke en militaire arena.

Behalve China waren ook de Verenigde Staten nauw betrokken bij het conflict in Congo-Brazzaville. Waar de communisten de rebellen op de been hielden die na de dood van Lumumba het nieuwe regime bevochten, was de VS juist de drijvende kracht achter de coup geweest. De Amerikanen steunden het nieuwe regime – met Mobutu Sese Seko aan het hoofd – in financieel en materieel opzicht en zetten in het conflict dat zich met de pro-Lumumba-rebellen ontspan zelfs eigen luchttroepen in. De Volksrepubliek had, waar het de inmenging van de Amerikanen betrof, zo zijn eigen redenen om het conflict gaande te houden. Al vanaf de uitbraak van de oorlog in Korea in 1950 had zich tussen China en de VS een spanningsveld ontwikkeld dat de communisten de nodige angst

³⁴ Snow, *The Star Raft*, 100-101.

³⁵ Meredith, *The State of Africa*, 188.

inboezemde. Destijds steunde de Volksrepubliek de communistische Noord-Koreanen in hun strijd tegen het door de VS gesteunde zuidelijke troepen. Tegen de achtergrond van de nieuwe indirecte twist tussen de twee mogendheden in Centraal Afrika, speelde zich in Vietnam een oorlog af waar beide mogendheden tot aan hun nek in zaten. Op het zelfde moment dat de Amerikanen 'hun' Congolese regime en de Chinezen 'hun' rebellengroeperingen in het zadel trachtten te houden, rukten Amerikaanse militairen over land en door de lucht op naar Zuid-Vietnam om een communistische machtsovername in de regio tegen te houden. Het 'volksleger' van de communisten in Noord-Vietnam werd gesteund door de Volksrepubliek, en de Chinezen vreesden dat de Amerikanen hun offensief naar de Chinese zuidgrens zouden uitbreiden. Door Congo in stand te houden als tweede front, hoopte China de aandacht van de Amerikanen verdeeld te houden en zo hun slagkracht in het Vietnamconflict te ondermijnen.³⁶

De politiek-militaire betrokkenheid van de VS bij Afrika beperkte zich bepaald niet slechts tot de Congo. Net als de Volksrepubliek steunden de Amerikanen onafhankelijkheidsbewegingen die in Zuidelijk Afrika voor tegen blanke regimes stredden: het PAC in Zuid-Afrika en de Mozambikaanse FRELIMO. Beide groeperingen hadden ook banden met China, daar ze waren getraind op de academie van Nanking.³⁷

Het interne conflict in de Congo mocht de Volksrepubliek met het oog op 'Vietnam' dan goed uitkomen, op het diplomatieke vlak deed China er alles aan de invloed van de Amerikanen in Afrika zo klein mogelijk te houden. Hiertoe trachtte het Afrikanen ervan te overtuigen dat, nu de tijd van Europese overheersing zo goed als voorbij was, de VS nu als Afrika's voornaamste vijand beschouwd moest worden. De Amerikaanse financiële hulp, zo benadrukten Chinese diplomaten te pas en te onpas, was voor de VS slechts een middel om hun aanwezigheid op het continent te legitimeren. Van idealisme en de ware wil om Afrika te helpen waren geen sprake. In tegendeel: de VS hadden een belangrijke rol gespeeld bij de moord op Lumumba, democratisch gekozen tot eerste president van onafhankelijk Congo-Brazzaville, en waren er net als de Belgische Koning Léopold begin twintigste eeuw op uit om de grondstoffenrijke Congo in te lijven.³⁸

Ook de situatie in de VS zelf vormde een argument voor de Chinese anti-campagne. China wees de Afrikanen erop dat ze, door zich met de Amerikanen in te laten, zichzelf ernstig tekort deden. In Amerika, maakte China duidelijk, werd de zwarte bevolking immers al jarenlang gediscrimineerd en binnen de samenleving als tweederangs burger gezien. De rassenrellen in het land hadden de wereldpers gehaald; Afro-Amerikanen die moedig genoeg waren in opstand te komen werden met harde hand aangepakt door de blanke autoriteiten. Om zijn anti-Amerikaanse boodschap in Afrika kracht bij te zetten, sprak Mao in 1963 officieel zijn steun uit voor de Afro-Amerikaanse Civil Rights Movement. Ten derde wees China de Afrikanen erop dat ook hun verre voorvaderen al slachtoffer waren geweest van de Amerikaanse houding ten opzichte van zwarten. Tussen de zestiende en de negentiende eeuw waren immers honderdduizenden Afrikanen als slaaf naar Amerika verscheept.³⁹

³⁶ Snow, *The Star Raft*, 106-107.

³⁷ Gibson, *African Liberation Movements*, 109.

³⁸ Snow, *The Star Raft*, 108-110.

³⁹ *Ibidem*, 111.

3.2 De kwestie-Taiwan

De Volksrepubliek had nog een reden om Afrikaanse sympathieën voor de Verenigde Staten te doen afnemen. China's strijd met de Amerikanen vertaalde zich ook in een – politiek – gevecht om internationale erkenning. Na de communistische machtsovername in 1949 waren de Nationalisten onder leiding van Chiang Kai-Shek naar Taiwan gevlucht. Van daaruit werd hun regime door de Amerikanen in stand gehouden; de VS weigerde de Volksrepubliek te erkennen, beschouwde de Nationalisten nog altijd als China's officiële leiders en werd daarin grotendeels nagevolgd door Azië, West-Europa en Latijns-Amerika.⁴⁰

De communisten hadden de touwtjes in de Volksrepubliek vanaf 1949 stevig in handen, maar breed gedragen erkenning van het op Taiwan gevestigde regime door aan Washington gelieerde regeringen wereldwijd ondermijnde Mao's machtspositie op het internationale vlak. Wilde de Volksrepubliek in haar buitenlandpolitiek echt een vuist maken, dan moest zij uit haar isolement getrokken en de officiële vertegenwoordiger van China in de Verenigde Naties zien te worden. De Chinese VN-zetel was ook na de communistische – binnenlandse – machtsovername nog voorbehouden aan Taiwan. Toen de contacten tussen China en Afrika zich vanaf de tweede helft van de jaren vijftig steeds meer begonnen te ontwikkelen, werd Mao duidelijk dat Afrikaanse onafhankelijkheid de sleutel zou kunnen vormen voor internationale erkenning van zijn regime. Elk van deze Afrikaanse landen zou, eenmaal als zelfstandige natie opererend, een VN-zetel toebedeeld krijgen. Door zoveel mogelijk landen te steunen in hun strijd voor onafhankelijkheid en een anti-imperialistisch bondgenootschap te propageren, zou China de *hearts and minds* van de nieuwe leiders kunnen winnen. Brede Afrikaanse steun voor het regime in Peking zou het voor de Amerikanen moeilijker maken te blijven doen alsof de Volksrepubliek niet bestond.

De VS op haar beurt was zich hier hiervan terdege bewust en gebruikte haar invloed om van de 'Chinese kwestie' een jaarlijks terugkerend agendapunt voor de VN te maken. In 1961 werd rond het vraagstuk een stemprocedure geïntroduceerd, die inhield dat alle lidstaten jaarlijks hun voorkeur voor ofwel het Taipei- ofwel het Pekingregime kenbaar mochten maken. Om een verandering van de huidige situatie te forceren, was een tweederde meerderheid van de stemmen nodig.⁴¹

China was zijn missie voor officiële erkenning in (Noord-)Afrika in de tweede helft van de jaren vijftig voortvarend begonnen. In 1956 ging Egypte als eerste Afrikaanse land diplomatieke betrekkingen aan met Peking, twee jaar later gevolgd door Marokko en Soedan.⁴² De jaren zestig stonden voor de Volksrepubliek in het teken van de vorming van een sub-Sahara Afrikaanse achterban.

In de *rat race* met Taiwan om de gunsten van de nieuwe staten en hun leiders, was subtiële diplomatie in de stijl van Zhou Enlai niet altijd genoeg. Terwijl de Volksrepubliek in Congo het non-interventieprincipe schond, stond de Britse kolonie Nyasaland aan de vooravond van onafhankelijkheid. In een poging de nieuwe leider van wat Malawi zou gaan heten voor China's zaak te winnen, bood de diplomaat He Ying hem namens de Volksrepubliek een vorstelijk bedrag aan financiële steun aan. De leider, Hastings Banda, liet zich echter niet verleiden en sprak zijn steun uit

⁴⁰ Ogunsanwo, *Chinese Policy in Africa*, 258.

⁴¹ *Ibidem*, 259.

⁴² Larkin, B., 'Chinese Aid in Political Context 1971-1975', in: Weinstein, W., *Chinese and Soviet Aid*, 7.

voor Taiwan. In reactie op deze koele afwijzing stuurde China een afvaardiging militaire trainers naar het zuiden van Malawi's buurland Tanzania, waar zich een groep anti-Banda-rebellen ophield. Een soortgelijk scenario voltrok zich in Ethiopië, waar keizer Haile Selassie na een bezoek van Zhou Enlai de belofte deed de Volksrepubliek snel officieel te erkennen, maar deze niet nakwam. China was *not amused* en ging over tot het ondersteunen van rebelse aanhangers van Selassie's politieke tegenstander, die zich in buurland Eritrea hadden teruggetrokken⁴³.

Taiwan en de Volksrepubliek voerden tien jaar lang ieder hun eigen zieltjeswinnende campagne. In 1971 slaagde het communistische regime er eindelijk in een meerderheid van de stemmen en de zo de felbegeerde VN-zetel in de wacht te slepen. Van de 111 stemmen gingen er 76 naar de Volksrepubliek, waarvan 26 afkomstig van Afrikaanse leiders. Dit betekende een verdubbeling van het aantal van dertien Afrikaanse landen waarmee de Volksrepubliek in 1967 officiële banden had. De terugkeer van de tijdens China's Culturele Revolutie teruggeroepen ambassadeurs in 1969 droeg in belangrijke mate bij aan de toegenomen status van 'Peking' in Afrika. De invloed van radicale maoïsten in de tweede helft van de jaren zestig, alsook de dubieuze praktijken van China in het Congo-conflict, hadden de positie van de communisten in Afrika geen goed gedaan. In het post-revolutionaire tijdperk kregen de ambassadeurs de opdracht mee om naar de Afrikanen toe minder te leunen op ideologische argumenten, en pragmatischer te werk te gaan om China's internationale politieke positie te versterken. Tegen 1974 was het aantal landen dat diplomatieke betrekkingen onderhield met communistisch China, opgelopen tot 30.⁴⁴

3.3 *Contra de Sovjet-Unie*

De stap van een door ideologie gedreven naar een pragmatische aanpak zoals die na de Culturele Revolutie gezet werd, had ook zijn weerslag op China's houding ten opzichte van een derde internationale rivaal: de Sovjet-Unie.

Na haar machtsovername in '49 bevond de Volksrepubliek zich in een spagaat. Ze brandde van verlangen om op de voorgrond te treden als schoolvoorbeeld van een derdewereldland dat zich had vrijgevochten van buitenlandse invloeden en zich vereenzelvigde met de (gewapende) onafhankelijkheidsstrijd in Azië en Afrika, maar was in feite nog absoluut geen sterke natie. China's basis was fragiel: naast het feit dat het regime in Peking internationaal geïsoleerd bleef, had de strijd met de Japanners en later met de Nationalisten ook een flinke bres geslagen in China's financiële en militaire middelen. Hierom zocht Mao kort na zijn overwinning toenadering tot de Sovjet-Unie. Een bezoek van twee maanden aan Moskou resulteerde in 1950 in de opstelling van een Vriendschapsverdrag tussen de Chinese leider en Sovjetfrontman Jozef Stalin, waarin werd bepaald dat de Sovjet-Unie zijn communistische bondgenoot gedurende dertig jaar van politieke, economische en militaire steun zou voorzien. Naarmate de jaren vijftig vorderden, tekende zich echter een ideologisch schisma af tussen de twee communistische bolwerken, met de benadering van het kapitalistische westen als voornaamste twistpunt.

Na de dood van Stalin in 1953 werd Nikita Chroestjov in de Sovjet-Unie de nieuwe sterke man, en het werd Mao al gauw duidelijk dat deze in zijn opvattingen ten aanzien van de relatie tussen de

⁴³ Snow, *The Star Raft*, 113-114.

⁴⁴ Larkin, 'Chinese Aid in Political Context', in: Weinstein, *Chinese and Soviet Aid*, 7.

communisten en de westerse kapitalisten de stalinistische lijn niet volgde. Een van de pijlers onder het Vriendschapsverdrag zoals Mao en Stalin dat in 1950 overeen waren gekomen, was de overeenstemming over de aan te nemen houding ten opzichte van het door het westen gepropageerde kapitalisme: die van uiterste compromisloosheid. Tot afgrijzen van Mao, die zich altijd als absolute tegenpool van het westen had opgesteld, opteerde Chroestjov voor vreedzame co-existentie tussen communisten en kapitalisten.⁴⁵

Mao interpreteerde Chroestjovs pleidooi als een ernstig ideologisch zwakgebod en een concessie naar het westen. China moest een eigen koers gaan varen en zich profileren als het nieuwe, zuivere communistische vlaggenschip en leider van het anti-imperialistische front. Ook nu zagen de Chinezen Afrika als een geschikt toneel om hun ideologie in een goed, maar vooral het Russische 'revisionisme' in een kwaad daglicht te stellen.

De ideologische breuk tussen China en de Sovjet-Unie zorgde voor een extra dimensie wat betreft China's boodschap aan Afrika, zoals Zhou Enlai die tijdens de Bandungconferentie van 1955 – waarbij de Sovjet-Unie als Europees land niet aanwezig was – over de aanwezigen had uitgestort. China's adagium van compromisloze en gewelddadige omverwerping van de westerse heerschappij in Afrika druiste in tegen de ideologie van de Russen, die ervan overtuigd waren dat onafhankelijkheid ook op een vreedzame manier bereikt kon worden. De 'softe' houding van de Sovjet-Unie ten opzichte van het Westen werd door de Volksrepubliek in Afrika als argument gebruikt dat de Russen in feite niet veel beter waren dan de Europese kolonisatoren. Afrikaanse staten hadden er niets aan in zee te gaan met – blanke – revisionisten die geen totale omverwerping van de heersende orde nastreefden.⁴⁶

Het schisma was al in de vroege jaren zestig ook van invloed op de Chinese en Russische steun aan onafhankelijkheidsbewegingen. Officieel maakte de Volksrepubliek geen onderscheid in zijn guerrillasteunbeleid; wie het heilige doel nastreefde, kon op support rekenen. China's handelswijze ten opzichte van twee Zuid-Afrikaanse bewegingen in 1960 geeft echter een ander beeld. In april van dat jaar verbood het apartheidsregime in Zuid-Afrika, in een reactie op een uit de hand gelopen demonstratie bij Sharpeville, zowel het Pan-Africanist Congress (PAC) als het African National Congress (ANC). Beide bewegingen wendden zich vervolgens tot het regime in Peking, dat hen ervan probeerde te overtuigen zich samen te voegen tot één anti-Apartheidsbolwerk. Toen het ANC daarop zijn loyaliteit aan Moskou verklaarde, werd alleen het PAC door de Chinezen nog voorzien van materiële steun. Ook in Namibië (destijds Zuidwest Afrika) voltrok zich een dergelijk scenario. Toen de South West African People's Organisation (SWAPO) de handen ineen sloeg met de Sovjet-Unie, reageerde China door de rivaliserende SWANU-groepering materieel en financieel bij te staan⁴⁷.

Het conflict tussen de twee communistische mogendheden zoals dat in de loop van de jaren vijftig was ontstaan was weliswaar fanatiek, maar uitte zich aanvankelijk niet expliciet in geweld. Overeenkomstig

⁴⁵ Burr, W., 'Sino-American Relations, 1969: The Sino-Soviet Border War and Steps Toward Rapprochement', in: *Cold War History*, Vol. 1, Issue 1 (1 augustus 2000) 73.

⁴⁶ Snow, *The Star Raft*, 119.

⁴⁷ Glantz, 'On the Liberation of African Liberation Movements' in: Weinstein, *Chinese and Soviet Aid*, 203.

het Chinese duel met de VS zetten ontwikkelingen dichtbij de eigen landsgrenzen een machinerie van gebeurtenissen in werking die actieve inmenging in een Afrikaans intern conflict tot gevolg had.

Tegen het eind van de jaren zestig werden de spanningen tussen de Volksrepubliek en de Sovjet-Unie heviger en de Russische dreiging ten opzichte van China fysiek. Een grensconflict tussen de Volksrepubliek en de Sovjet-Unie mondde in maart 1969 uit in een gewelddadige confrontatie toen Chinese troepen Russische grenswachten aanvielen op het Zhenbao-eiland. In augustus kwam het opnieuw tot gevechten. De Chinezen vreesden dat de Sovjet-Unie over zou gaan tot drastischer maatregelen en voelden zich tevens bedreigd door het feit dat Russische militairen in 1968 waren begonnen zich in het ruim vierduizend kilometer lange noordgrensgebied te stationeren. De Sovjet-Unie was technisch en militair gezien superieur aan de Volksrepubliek en zou, zo vreesden ook de Verenigde Staten, zelfs over kunnen gaan tot een kernaanval op China.⁴⁸

De grimmige sfeer tussen beide communistische kampen en de fysieke, nucleaire dreiging die in de perceptie van de Volksrepubliek uitging van hun rivaal, zorgde voor een strategische ommezwaai. Niet de Verenigde Staten, maar de Sovjet-Unie vormde nu de grootste bedreiging voor de Chinese veiligheid. Om sterker te staan in zijn strijd met de Russen moest de Volksrepubliek – althans naar buiten toe – zijn voorheen uitgedragen antiwesterse standpunt laten varen en een strategische ommezwaai maken ten opzichte van de Amerikanen. De kapitalistische Verenigde Staten en het communistische China verschilden ideologisch gezien dan wel als dag en nacht, ze hadden in de Sovjet-Unie een gemeenschappelijke aartsvijand. De wederzijdse toenadering werd bekrachtigd met een bezoek van topdiplomaat Henry Kissinger aan Peking in juli 1971. In februari 1972 vloeiende uit een rondreis van president Nixon door China het Shanghai-communiqué voort, waarin de intentie tot normalisering van de onderlinge verhoudingen op schrift was gezet.⁴⁹

De Chinese ommezwaai ten opzichte van de VS was ook van invloed op zijn positie ten opzichte van van pro-Westerse regimes in Afrika. Vóór de fysiekwording van haar twist met de Russen had de Volksrepubliek zich, indachtig Mao's uitsluiting van vreedzame co-existentie met het kapitalistische westen, pertinent tegenover de VS gepositioneerd waar het steun aan Afrikaanse regimes betrof. In China's nieuwe perceptie van zijn strategische positie tussen de VS en de Sovjet-Unie was haar ideologische motief echter niet meer leidend. Het maakte de Chinezen niet meer uit of een regime zich sympathiek toonde ten opzichte van westerse stokpaardjes als het kapitalisme; zolang ze de Sovjet-Unie als een vijand beschouwden, was China bereid tot compromissen. In januari 1973, een jaar na het baanbrekende bezoek van Nixon aan China, ontving Mao Mobutu Sese Seko in Peking, de man tegen wier machtsgreep door de Chinezen gesteunde rebellen midden jaren zestig in het geweer waren gekomen. Mao's opmerking dat hij 'een hele hoop geld en wapens had verspild' in een poging Mobutu ten val te brengen, werd door zijn gast beantwoord met de woorden: 'Ach, u steunde al die tijd de verkeerde mensen.'⁵⁰

⁴⁸ Burr, 'Sino-American Relations', in: *Cold War History*, 73-75.

⁴⁹ Ibidem, 78.

⁵⁰ Hall en Peyman, *The Great Uhuru Railway*, 193.

De strategische zetten van de Volksrepubliek – de toenadering tot de VS en de bijbehorende afkoeling van ideologie als hangijzer in Afrika – vertaalden zich in een kameleontische opstelling tijdens de onafhankelijkheidsoorlog die tussen 1961 en 1975 in Angola woedde, en later ontaardde in een felle machtsstrijd tussen de betrokken onafhankelijkheidsbewegingen.

Strijdkrachten van de *Movimento Popular de Libertação de Angola* (MPLA) hadden in de eerste helft van de jaren zestig hun guerrillaopleiding aan de academie van Nanking genoten, evenals troepen gelieerd aan UNITA (*União Nacional para a Independência Total de Angola*). Een derde groepering, het *Frente Nacional de Libertação de Angola* (FNLA), kende in de VS en het Zaïre* van Mobutu haar materiële en financiële hoofdsponsors. Vóór haar toenaderingsacties ten opzichte van die twee speelde China nog geen actieve rol in het oorlogsgebied zélf. De Volksrepubliek had het FNLA sinds 1964 van wapens voorzien in de strijd tegen het Portugese koloniale regime. Op 25 april 1974 werd de eerste stap richting beëindiging van de heerschappij gezet, toen een militaire junta in Portugal de macht greep en onmiddellijk een einde van de koloniale praktijken gelastte. Angola was in theorie vrij van Europese overheersing, maar de MPLA, de FNLA en UNITA herlaadden hun wapens zonder ze neer te leggen. Net als bij het interne conflict in Congo ging de Volksrepubliek zich pas *nadat* de rol van de koloniserende mogendheid uitgespeeld was, waarlijk bemoeien met de verschillende Afrikaanse partijen.

Tijdens de onafhankelijkheidsoorlog voerde het Portugese regime strijd met zowel de FNLA als UNITA en de MPLA, die in deze periode onderling al op zeer gespannen voet stonden. Op het moment van de Portugese junta was de Angolese hoofdstad Luanda in handen van laatstgenoemde groepering, die sinds 1971 door de Sovjet-Unie werd gesteund. China was van zins *coûte que coûte* te voorkomen dat de vertegenwoordiger van het Russische ‘kamp’ zou zegevieren. De invloed van de Sovjet-Unie in een zo groot en strategisch gebied in zuidelijk Afrika moest zo klein mogelijk gehouden worden. Om te voorkomen dat de MPLA als gevolg van dit strategische voordeel daadwerkelijk de macht in handen zou krijgen in onafhankelijk Angola, ging China over tot significante donaties aan diens rivalen. In december 1973 verzocht Mobutu de Volksrepubliek om militaire steun te verlenen aan de FNLA. Hierop stuurde China 450 ton wapentuig naar het zuiden van Zaïre, waar de strijders hun standplaats hadden, alsook een 120-koppig militair trainingsteam. De Sovjet-Unie reageerde met een soortgelijke materiaalinjectie en liet zelfs troepen uit haar communistische broederland Cuba overkomen. Ook aan UNITA deden de Chinezen een grootschalige wapenleverantie, in maart 1975.⁵¹

De drie strijdende groeperingen in ‘onafhankelijk’ Angola leunden alle drie zwaar op buitenlands geld en materieel; het ontbrak er nog net aan dat Chinese, Amerikaanse of Russische troepen zélf de wapens ter hand namen om de uitkomst van het conflict te beïnvloeden. Ten tijde van de uitbraak van de Angolese onafhankelijkheidsoorlog had China rebellen van de MPLA en UNITA getraind en wapens geleverd aan de FNLA. Toen de rebellenbewegingen elkáár begonnen te bevechten, werd haar hulpstrategie afgestemd op de positie van de Russen in het conflict. Op het schaakbord Angola speelden de Chinezen in de jaren zestig en zeventig met beide kleuren.

* Vanaf 27 oktober 1971

⁵¹ Snow, *The Star Raft*, 124-126.

CONCLUSIE

China hunkerde sinds 1949 naar internationale erkenning en zocht naar mogelijkheden het toegenomen contact met Afrika door middel van officiële diplomatieke betrekkingen te verzilveren. Haar geldingsdrang vertaalde zich in zendingsdrang; de Volksrepubliek zette haar diplomatieke vedette Zhou Enlai in om de leiders van de 'nieuwe', onafhankelijk geworden staten te overtuigen van het feit dat China en Afrika een gemeenschappelijke geschiedenis en ideologie deelden.

Ten tijde van het bewind van Mao Zedong werd het doen en laten van de Volksrepubliek China in Afrika voor een belangrijk deel ingegeven door de fysieke dreiging die het in zijn directe omgeving voelde. De angst dat de Verenigde Staten hun offensief in Zuid-Vietnam tot binnen de Chinese landsgrenzen zouden doortrekken, was in het midden van de jaren zestig een belangrijke motivatie voor de Volksrepubliek om een rebellengroepering in Congo te steunen. Het regime waartegen de rebellen in het geweer kwamen, werd grotendeels dankzij Amerikaanse steun in het zadel gehouden. Door de VS in de Congo zo lang mogelijk te dwarsbomen, hoopten de Chinezen te bewerkstelligen dat de Amerikanen hun krachten zouden moeten verdelen tussen het Vietnamese én het Congolese conflict.

In 1969 dreigde een grensconflict tussen China en de Sovjet-Unie te escaleren. De Volksrepubliek vreesde een kernaanval uit Russische hoek en voelde zich dermate bedreigd dat het zich gedwongen zag toenadering te zoeken tot de VS. De Volksrepubliek ging de Amerikanen als anti-Sovjet-bondgenoten beschouwen. Wat betreft China's Afrikabeleid vertaalde dit zich in een opmerkelijke 'draai': Mobutu Sese Seko, de leider van de regering tegen wier machtsovername de Chinezen enkele jaren eerder nog stevig hadden geageerd, werd als een vriend in de armen gesloten. Mao's hartelijke ontvangst van de Congolese sterke man in Peking was het ultieme bewijs dat strategische motieven China hadden doen besluiten ten opzichte van door het kapitalistische westen gesteunde regimes een pragmatischer koers te gaan varen. Of een Afrikaanse leider zich nu met positief of negatief opstelde tegenover de Chinese toenadering, zolang hij zich tegen de Russen keerde, was het in orde.

De Chinezen laveerden tussen 1949 en 1976 wat betreft hun Afrikapolitiek tussen ideologie en pragmatisme. Hun strategische eigenbelangen in de internationale politieke arena wogen, vooral na de Culturele Revolutie, zwaarder dan hun ideologische overtuigingen.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Alden, C., *China in Africa* (New York 2007)

Burr, W., 'Sino-American Relations, 1969: The Sino-Soviet Border War and Steps Toward Rapprochement', in: *Cold War History*, Vol. 1, Issue 1 (1 augustus 2000)

Dowden, R., *Africa: Altered States, Ordinary Miracles* (Londen 2008)

Gibson, R., *African Liberation Movements: Contemporary Struggles against White Minority Rule* (Oxford 1972)

Hall, S. en Peyman, H., *The Great Uhuru Railway: China's Showpiece in Africa* (Londen 1976)

Howse, H., 'China and the Cultural Revolution', *International Affairs* Vol. 45 (Oktober 1969)

Looy, J., van de, "Africa and China: A Strategic Partnership?" (Leiden 2006)

Meredith, M., *The State of Africa: A History of Fifty Years of Independence* (London 2006)

Ogunsanwo, A., *China's Policy in Africa 1958-1971* (Londen 1974)

Snow, P., *The Star Raft: China's Encounter with Africa* (Londen 1988)

Yasuda, J., "A Survey: the Korean War", *Social Science Japan Journal*, Vol. 1, Issue 1 (1998)

The New York Times (New York, 5 maart 1959)

Weinstein, W. (ed.), *Chinese and Soviet Aid to Africa* (Londen 1975)

